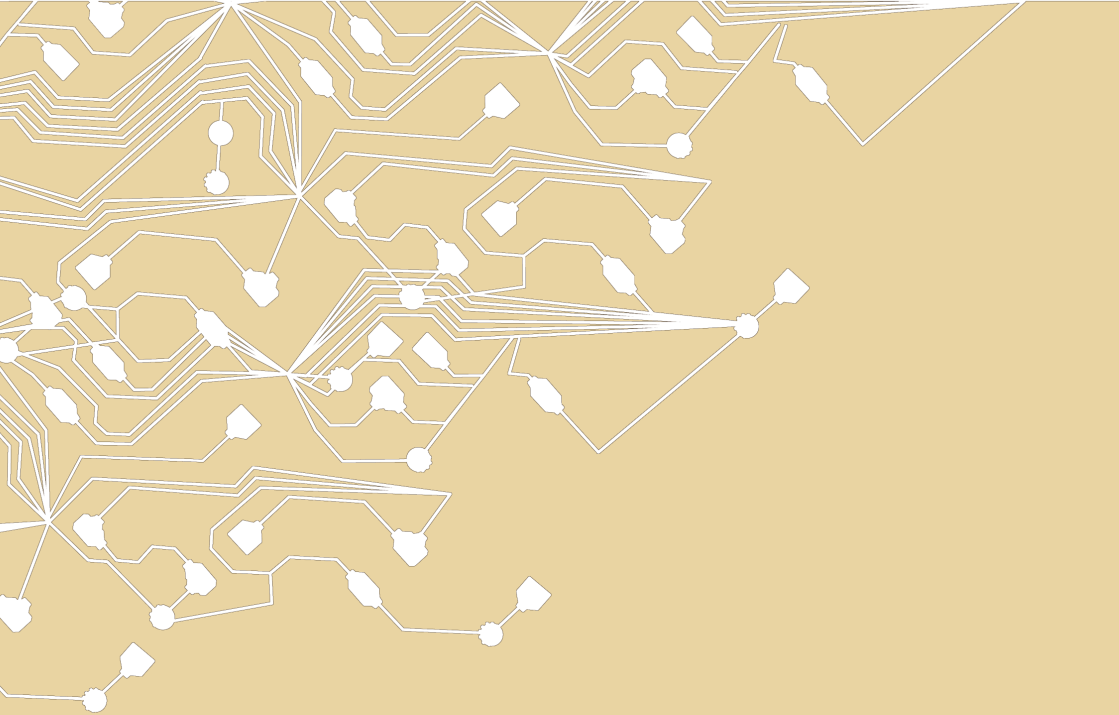

Marjukka Nisula

KUVITTELE – KÄYTÄ MIELIKUVAA

Sarja F. Katsauksia ja aineistoja 4, 2012

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

© tekijät ja Humanistinen ammattikorkeakoulu

Marjukka Nisula

Kuvittele – käytä mielikuvaa

www.humak.fi/julkaisut/sarja-f-katsauksia/tulkkaus3/

ISBN 978-952-456-120-4 ISSN 1799-5655 L 1799-5655

Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK,

Annankatu 12, 00120 Helsinki

www.humak.fi

humak@humak.fi

Marjukka Nisula

Kuvittele – käytä mielikuvaa

Artikkelissa pohditaan kuvittelukyvyn merkitystä tulkkauksessa. Kirjoittaja kuvaa viittotujen kielten visuaalisuutta ja siihen liittyviä kieliopillisia elementtejä. Kirjoittajan mukaan ns. kokijanäkökulman tuottaminen viittomakieliseen tulkkeeseen helpottuu kun tulkki aktiivisesti luo mielikuvia tulkattavasta asiasta ja hyödyntää mielikuvaa myös tulkkeessa. Kuvittelukyky antaa kielenkäyttäjille mahdollisuuden muodostaa kuvia myös abstrakteista ilmiöistä. Artikkelin loppuosassa kuvataan, kuinka mielikuvan ja mielikuvituksen käyttöä voi opettaa tulkkiopiskelijoille.

Asiasanat: tulkkaus, viittomakieli, opetus, mielikuvitus

Johdanto

Olen ollut tulkkikouluttajana vuodesta 1991. Yksi mielenkiintoinen työtehtäväni on opettaa tulkkausprosessin osavaiheita. Tulkkausprosessissa minua kiinnostaa erityisesti se, miten tulkki muodostaa merkityksiä äidinkielisestä lähtökielestä ja miten hän muotoilee sanoman suomalaiselle viittomakielelle. Uskon, että merkityksen ymmärtämiseen vaikuttaa kuvittelukyky ja että kuvittelukyky on apuväline visuaalisen viestin muotoiluun.

HUMAKin viittomakielialan yksikön verkkoartikkelisarjan edellisessä artikkelissa (Pakkala 2011) esiteltiin Viittomakielialan Osuuskunta Vian LATU-projektia vuosina 2007-2009. Olin projektissa mukana arvioimassa tulkkien tulkkausten laatua. Projektin tulkkausaineistossa merkittävin havainto liittyi tulkin käyttämään tilaan, jossa viittominen tapahtuu. Poikkeuksetta parhaita arvioita saivat tulkit, jotka olivat käyttäneet tilaa moni-

puolisesti. Käytän tässä artikkelissa termiä *monipuolinen tilankäyttö*, jolla tarkoitan viittojan ympärillä ja edessä olevaa tilaa, jossa viittominen tuotetaan. Onnistuneissa näytteissä suomalaisen viittomakielen tulokieline rakenne oli visuaalisesti loogista ja tulkit toteuttivat niin sanottua kokijanäkökulmaa. Projektin päätöstilaisuudessa tulkit pohtivat, mikä merkitys tulkin kuvittelukyvyllä on tulkattaessa ja voiko tulkki mielessään luoda ”kuvaa”, jos hän ei ole nähnyt jotain asiaa. Toisaalta pohdittiin myös sitä, että jos tulkki pystyy luomaan ”kuvan” lähtökielen sanomasta, tulkki todennäköisesti ymmärtää lähtökielistä viestiä syvätasolla. Entä jos tulokieline rakenne pohjautuu väärään mielikuvaan? Tai jos tulkki muotoilee tekstin jopa liian pitkälle visuaalisesti, jolloin suomalainen viittomakieline tulokieli paljastaa jotain, mikä ei sisälly suomenkieliseen lähtökieleen? Viittomakieline viesti on ”selkeämpi” kuin suomenkieline viesti. Tommolan mukaan tulkattu viesti voi olla vastaanottajalle ymmärrettävämpi kuin lähtökieline tuotos, jossa ei ole jäsentävää tiivistystä, joten tulkkien huoli saattaa olla turha (Tommola 2006, 135). Kuten Vian tulkkien kanssa todettiin, keskeistä kuitenkin on se, että vastaanottaja ymmärtää viestin.

Kokemukseni LATU-projektissa sai minut pohtimaan entistä enemmän kuvittelukyvyyn merkitystä tulkattaessa ja tulkkauksen opettamisessa. Artikkelissa tarkastelen ensin opiskelijoiden tulkkausopintojen alkuvaiheita ja sitä miten he kehittyvät tulkkeen prosessoinnissa. Sen jälkeen pohdin monipuolista tilankäyttöä ja sen osana keskityn kokijanäkökulmaan. Tämän jälkeen avaan mielikuvaa ja sen merkitystä viittomakielen ja tulkkauksen opettamisessa. Lopussa esitän muutaman esimerkin siitä, miten olen opettanut niin sanottua visuaalista ajattelua.

Tulkkaus on aloittelevalle tulkille vaikeaa

Aloittelevalla tulkilla tulkkausprosessi vaatii kokonaisvaltaista keskittymistä lähtökielen ymmärtämisen ja tulokielen muotoilun välillä. Simultaanitulkkausta harjoitellessaan opiskelijalle pelkkä lähtökielen merkityksen ymmärtäminen tuottaa ongelmia, koska hän etsii samanaikaisesti leksikotason vastineita tulokielestä (Vik-Tuovinen 2006, 317). Tulkkausharjoitusten alussa opiskelijan keskittyminen hajaantuu ja hän ei pysty muodos-

tamaan ymmärrettäviä merkityskokonaisuuksia lähtökielestä eikä tuottamaan hallittua tulokieltä. Tulkkausprosessi näkyy tulkkauksessa kun vastaanottaessaan lähtökieltä tulkki samanaikaisesti muokkaa tulokielistä viestiä. Tämä aiheuttaa opiskelijalle painetta, mikä aiheuttaa esimerkiksi irrallisten lauseiden tuottamista. Tulokielinen teksti ei ole sidottu kokonaisuus, koheesio menee rikki ja myös opiskelijan olemus saattaa olla hermostunut. Hänen lyhytaikainen muistinsa ei ole vielä harjaantunut ottamaan vastaan riittävästi lähtökieltä, jotta siitä pystyisi muodostamaan merkityksiä, jotka ovat osa kokonaisuutta. Tulokieliset kokonaisuudet saattavat jäädä keskeneräisiksi, ja opiskelijan epävarmuus vaikuttaa tulkkauksen luotettavuuteen.

Tulkkausprosessi automatisoituu ajan myötä, eikä häiritse tulkkeen tuottamista – prosessi ei näy eikä kuulu päällepäin. Ammattitaitoisen tulkin eläytyminen vastaanotettuun viestiin ja sen uudelleen koodaaminen on vaivatonta ja tulkki pystyy myös nauttimaan työstään. Tulkin tuottama tulkkaus on selkeää ja loogista, koherenttia tekstiä. Tulkki siis ymmärtää lähtökielen viestin ja muodostaa siitä merkityksen. Tulkilla tulee olla hyvä tulokielen hallinta, jotta hän onnistuu muokkaamaan lähtökielestä tulokielisen viestin sujuvasti ja monipuolisesti.

Se, että tulkki eläytyy ja tuottaa oman ymmärtämisen kautta lähtökieltä vastaavaa tulokieltä, tuo tulkkaukseen laatua ja luotettavuutta. Tommola (2006, 174) puhuu merkitysmallista, jossa lähdeviestin kielellinen pintamuoto muuttuu käsitteelliseksi merkitysedustumaksi. Tulkki ottaa vastaan lähtökieltä ja muodostaa siitä itselleen subjektiivisen merkityksen. Kun tulkki sisäistää viestin, hän pystyy myös eläytymään siihen. Viestin uudelleen muokkaus tulokielelle edellyttää vastineiden saatavuutta vaivattomasti. Tulokielen sanasto, käsitteet ja rakennekokonaisuudet tulee olla tulkilla hallussa. Tulkki tuottaa tilannekulttuuriin sopivaa kieltä.

Suurelle osaa viittomakielen tulkkiopiskelijoista suomalainen viittomakieli on vieras kieli. Kun lähtökielenä on tulkin äidinkieli ja asiasisältö on tulkille tuttu, on tulkkien helppo muodostaa viestistä merkityksiä. Lähtökielen vastineiden tuottaminen tulkille vieraalla kielellä, suomalaisella viittomakielellä, edellyttää tulkilta sekä viittomiston että kielioppiakenteiden hallintaa.

Kokemukseni mukaan yksi tärkeimmistä kielioppirakenteista, joka opiskelijan tulisi oppia, on viittomakielen tilankäyttö. Viittomakielisen viestin ymmärrettävyys perustuu tilankäyttöön. Monipuolisen tilankäytön hallinta osoittautui merkittäväksi erottajaksi myös LATU-projektissa, kun Vian tulkkien tulkkeita suomalaisen viittomakieleen päin arvioitiin. Seuraavassa luvussa tarkastellaan tilankäytön yhtä kielioppirakennetta, josta tässä artikkelissa käytän nimitystä kokijanäkökulma.

Monipuolinen tilankäyttö – kokijanäkökulma

Viitottujen kielten tilankäyttö on loogista ja se perustuu visuaaliseen ajatteluun. Kun viittomakielisiltä kuuroilta on pyydetty palautetta tulkkiopiskelijoiden tuottamasta viittomakielestä, todetaan usein, että sitä on vaikeaa ymmärtää, koska opiskelijoiden viittomakielestä puuttuu looginen visuaalinen rakenne (ks. esim. Matthews 2009, 6.) Kun tulkki hallitsee tilankäytön monipuolisesti, asiat ovat paikantuneet viittomatilaan loogisesti ja teksti on sidosteista. Tulkki osaa vaihtaa näkökulmaa asiakokonaisuuksien sisällä ja käyttää kokijanäkökulmaa. Onnistuneesta tulkkeesta kuulee saattavan, että se näyttää helpolta ja vaivattomalta.

Suomessa tilankäyttöä opeteltiin pitkään Juha Paunun (1981) luoman mallin mukaisesti. Paunu puhuu viittomakielen rakenteesta visuaalisena, näkemiseen pohjautuvana perusrakenteena, jossa muun muassa viittoja eläytyy koko olemuksellaan ja esittää erilaisia rooleja (Paunu 1987, 5).

Terhi Rissanen (2000) puolestaan käyttää mainitusta kielioppirakenteesta kokijanäkökulma -käsitettä. Rissanen mukaan viittomakielisessä kerroinnassa pyritään välttämään ulkoista näkökulmaa. Näkökulmalla tarkoitetaan sitä, kenen silmin nähtynä jokin asia kerrotaan. Viittoja esittää tilanteessa ihmisen tai elollisen olion näkökulman asiasta ja hän pyrkii tuottamaan tekstiä sisäisen kokijanäkökulman kautta. Viittojan vartalo toimii sekä itse toimijana, jolloin on kyse roolinvaihdosta että suhde-elementtinä eli kokijana. Tällöin puhutaan näkökulman vaihdosta. (Rissanen 2006, 54.)

Jantunen (2003) jakaa suomalaisen viittomakielen peruslauseet kuuteen luokkaan verbaalin ominaisuuksien ja lauseen merkitysisällön mu-

kaan. Mukana ovat kokijalauseet. Kokijalauseissa yksikkö ilmaisee kokijaa, joka on elollinen olento ja johon verbaalin kuvaama toiminto tai tila vaikuttaa. (Jantunen 2003, 100–106.)

Ulkomaisista tutkijoista voi mainita esimerkiksi amerikkalaista viittomakieltä (ASL) tutkineen Emmoreyn (2000) ja Janzenin (2005, kandalainen viittomakieli), joiden tarkastelukulmat eroavat siinä, että Emmorey puhuu narratiivisesta perspektiivistä, kun taas Janzen erottaa roolinvaihdon ja näkökulman vaihdon toisistaan. Narratiivisessa perspektiivissä viittoja käyttää viittomatilaa ottamalla tarinassa esiintyvän hahmon näkökulman ja ilmaisee hahmon ajatuksia ja tunteita. Janzenin mukaan näkökulman vaihto on niin sanottu mentaalinen rotaatio, joka ilmaistaan katseella ja non-manuaalisuudella, kun taas roolinvaihdon aikana viittojan vartalo kääntyy. Näkökulman vaihdossa viittojan vartalo pysyy paikoillaan. Molempien tutkijoiden mukaan viittoja tekee valintoja usean eri hahmon näkökulman väliltä ja vaihtaa hahmojen näkökulmia tarinan edetessä. (Emmorey 2000, 318–346; Janzen 2005, 14–25.)

Viime vuosina Suomessa on saanut jalansijaa erityisesti ASL:n tutkija Scott Liddell (2003), joka puhuu surrogate -tilasta eli sijaistarkoitetilasta. Sijaistarkoitetilalla tarkoitetaan viittojan ympärillä olevaa tilaa, jossa viittoja on osana tätä tilaa. Tilassa ovat läsnä kaikki reaalityn entiteetit sijaiskohteina eli surrogaatteina. Viittoja on niin sanotusti sisällä tilassa sijaistaen tiettyä entiteettiä. Viittojalla on sisäinen näkökulma asioihin. Viittomatilassa vastaanottajalle näkyvänä osana on viittojan valitun kohteen surrogointi eli sijaistaminen. Tilassa on läsnä myös näkymättömät entiteetit. Liddell käyttää termejä ”constructed dialog” ja ”constructed action” viitatessaan tulkin ”rakentamiin” tapahtumiin tai ilmiöihin. Liddell (2003,141–175) viittaa Mezgeriin (1995), joka toteaa, että kyse ei ole suorasta hahmon toiminnan kopioinnista, vaan kertojan rakentama kuvaus siitä tapahtumasta.

Myös suomen kieleen kuuluu osallistujaroolit. Alho ja Kauppinen (2008) mainitsevat miten puhuja tai kirjoittaja tekee itse valinnan siitä miten jokin asia ilmaistaan: Kalle särki maljakon; maljakko särkyi; maljakko särjettiin; Kallelta särkyi maljakko. Kyse on siitä miten lauseen jäsen osallistuu verbin ilmaisemaan tilanteeseen. Tekijä on elollinen toimeenpanija,

kokija on mentaalisen tilan elollinen osapuoli ja instrumentti viittaa väli-
neeseen ja ärsykkeeseen. (Alho & Kauppinen 2008, 174 - 175)

Tässä artikkelissa nojataan pääasiassa Liddelin käsitteeseen *surrogaatti*.
Sillä siis tarkoitetaan ilmiötä, jossa viittoja on osana lauserakennetta. Viit-
toja hahmottaa ja sijoittaa lähtökielen entiteettejä ympärilleen loogisessa ja
realistisessa suhteessa toisiinsa (vrt. Liddel 2003, 151–222). Artikkelissa
ilmiö nimetään *kokijanäkökulmaksi* (Rissanen 2006). Vian LATU-projek-
tissa mukana olleet tulkit puhuvat 3D-ilmiöstä sekä 0-paikasta, joka Ris-
sasen (1992, 194–195) mukaan on näkökulmaa pitävän elollisen olennon
paikka paikantamiskentässä.

Merkitysedustumasta mielikuvaan

Tulkkiopiskelijoiden opiskelua tilankäyttöä viittomakielen tunneilla heti
opintojen alussa ensimmäisenä vuonna. Näyttää siltä, että opiskelijoiden
ja tulkkiopiskelijoiden on kohtuullisen helppo hallita tilankäyttöä vapaassa viittoma-
kielisessä kerronnassa, mutta tulkattaessa tilankäyttö vähenee huomatta-
vasti. Yksi syy tähän on tulkkausprosessin tuoma suomen kielen interfe-
renssi. Interferenssi näkyy suomenkielen virheellisenä vaikutuksena viitto-
makielisessä tulokielessä. Monipuolinen tilankäyttö vähenee ja viittomat
noudattavat suomenkielisen lauseen sanajärjestystä.

Tulkkausprosessi on monimutkainen kognitiivinen suoritus. Tulkkaus-
prosessia on mallinnettu eri tavoin. Merkitysmallin mukaan tulkki ym-
märtää vastaanotetun viestin ja muodostaa siitä merkityksen. Ennen kuin
tulkki tuottaa tulokielellä viestin eteenpäin, merkitys on irtaantunut läh-
tökielestä. Tommola selittää merkitysmallin avulla laadukasta tulkkaus-
ta sillä, että tulkille lähtökieli on pintamuotoa ja siitä on pystyttävä välit-
tämään ”itse asia”, jota Tommola kutsuu merkitysedustumaksi. (Tommola
2006,139.) Cokelyn (1993) sosiolingvistisen mallin osavaiheessa pu-
hutaan vastaanotetun viestin merkityksen ymmärtämisestä ja tietoisuudesta
kielten välisistä eroista. Molemmissa malleissa painottuu työkielten vä-
liset erot ja lähtökielen merkityksen tärkeys. Jos tulkki onnistuu irtaan-
tumaan lähtökielestä, hänellä on mahdollisuus muokata tulokielinen vies-
ti ilman, että siinä on mukana lähtökielen piirteitä. Tällä tulkki onnistuu

välttämään interferenssiä. Harmittavan usein näkee viittomakielen tulkkien tulkkavaan suomen kielestä suomalaisen viittomakieleen niin, että suomalainen viittomakieli ei ole oikeakielistä ja monipuolinen tilankäyttö rajoittuu ainoastaan tulkkin edessä olevaan viittomatilaan.

Visuaalisen maailman hahmottaminen tuntuu viittomakielen saralla luonnolliselta. Viittomakielisten keskuudessa puhutaan visuaalisesta ajattelusta – ”think visually”, mikä usein puuttuu viittomakielen opiskelijalta (Matthews 2009, 6).

Opintojen alussa viittomakielen tulkkiopiskelijat kokevat viittomakielen oppitunnit raskaiksi, koska visuaalisen kielen opiskelu vaatii erilaista tottumista kuin puhuttujen kielten opiskelu. Puhutun kielen ja viitotun kielen erot johtuvat kielten auditiivisesta ja visuaalisesta aistialueesta. Puhuttu kieli, kuten suomen kieli, on perättäisten foneemien muodostamia tavuja ja tavut muodostavat sanoja (Vuori 2001). Puhuttua kieltä otetaan vastaan kuuloaistilla. Suomalainen viittomakieli on visuaalinen kieli, jossa viittomat ja kielioppirakenteet tuotetaan elein ja ilmein tilassa. Viittomakielen vastaanottaminen edellyttää katsekontaktia.

Pentti Leino (1993) puhuu ihmisen kuvittelukyvyistä, siitä miten ihmisen ajattelu on kuvittelevaa. Kuvittelukyky mahdollistaa abstraktisten asioiden ajattelun ja nämä voidaan nähdä ja tuntea mielikuvien ja metaforien avulla. Kognitiivisen kielioppiteorian mukaan oleellista ovat kielen rakenteet ja se, miten ihminen hahmottaa maailmaa. (Leino 1993, 49–50.) Tätä kognitiivista kielioppiteoriaa tukee myös Liddellin (2003) ajatus siitä, miten viittojat käsitteellistävät näkemänsä ja tuottavat sen pohjalta kieltä.

Kun viittomakielen tulkki ymmärtää syvätasolla suomenkielisen lähtökielen merkityksen ja pystyy sen mukaan luomaan kuvia mielessään, niin syntynyt mielikuva on väline viitotun tekstin loogisen ja monipuolisen rakenteen tuottamiseen. Leinon mukaan merkitys ja ymmärtäminen kuuluvat yhteen, ymmärtäminen liittyy kuvitteluun (Leino 1993, 45–56). Jos ja kun kuvittelukyky mahdollistaa abstraktisten asioiden ajattelun, ja nämä voidaan nähdä ja tuntea mielikuvien ja metaforien avulla, mielikuvaa voi hyödyntää tulkattaessa.

Tulkikouluttajana olen pohtinut, voiko viittomakielen tulkki luoda mielessään (mieli)kuvan suomenkielisestä lähtötekstistä? Voiko tätä kuvaa

hyödyntää suomalaisen viittomakielen tulokielisessä rakenteessa? Silloin kun tulkki ymmärtää vastaanotetun viestin syvätasolla, hän pystyy kuvittelemaan asioiden väliset loogiset suhteet ”kuvana”. Mielikuva tukee suomalaisen viittomakielen tulokielistä rakennetta. Kuva perustuu visuaalisuuteen samoin kuin viittomakielet. Mielikuvan avulla tulkki pystyy käyttämään luovasti ympärillään olevaa tilaa.

Ajatellaan tilannetta, jossa puhuja, lähtötekstin tuottaja, kertoo lentopallon ammattilaisista ja lentopallon harrastajista. Tulkki voi kuvitella mielessään vasemmalle puolelle ammattilentopalloilijat ja oikealle puolelle harrastajat. Viittominen suuntautuu vasemmalle, kun kyse on ammattilaisista ja oikealle kun kyse on harrastajista. Näin tulkki paikantaa luomansa mielikuvan perusteella lentopalloilijat. Jos puhuja jatkaa ja kertoo ammattilaisten työsuhdevaatimuksista, tulkki voi ottaa kesken kaiken lentopalloilijan roolin ja kuvitella itsensä ammattilentopalloilijan asemaan. Tulkki käyttää kokijanäkökulmaa ja esittää ammattilaisten vaatimukset ”lentopalloilijana”. Suomen kielellä asian voi esittää passiivissa: ”Ammattilaisten määräaikaiset työsuhteet täytyy vakinaistaa”. Viittomakielessä tekijä voidaan ilmaista mielikuvaan pohjautuvasta kokijanäkökulmasta.

Esim. 1. AMMATTI LENTOPALLO-4 / HARRASTUS LENTOPALLO-3 // AMMATTI LENTOPALLO-4/ TYÖSUHDE MÄÄRÄ AIKA MUUTTUA / 4-VAATIA-2 / VAKITUINEN ! vs oikealle¹

Kuten edellisestä esimerkistä voi päätellä, tulkin pitää ymmärtää vastaanotettu sanoma ja muodostaa siitä subjektiivinen merkitys, jotta tulkki pystyy merkitysrepresentaatioon. Tämä edellyttää syvätason ymmärtämistä, joka liittyy kuvittelukykyyn (mm. Leino 1993; Tommola 2006).

Kognitiivisen kielioppiteorian mukaan kielessä on erilaisia symbolisia resursseja, jotka tarjoavat mielikuvia, joiden avulla voidaan käsitteistää tapahtumia (Leino 1993, 44–56). Kielen avulla ihminen pystyy kommunikoimaan ja kertomaan esimerkiksi erilaisista tapahtumista. Kielen symboli-

---

1 Käytän artikkelissa niin kutsuttua glossausta, kun kirjoitan viittomakielisiä esimerkkejä. Glossi on viittoman perusmerkitystä vastaavan sanan perusmuoto. Glossit kirjoitetaan suuraakkosin. (Savolainen 2000, 192.)

set resurssit ovat muun muassa sanoja ja kielioppisääntöjä. Se mitä on tapahtunut, perustuu ihmisen omaan kokemukseen tai maailman ymmärrykseen. Näitä vastaa kielen symboliikka. Tulkattaessa vastaanotetun sanoman merkitys syntyy siitä, miten tulkki subjektiivisesti ymmärtää lähtökielen viestin sisällön ja esittää sanoman uudelleen tulokielellä käyttämällä suomalaisen viittomakielen rakenneyksiköitä. Mitä enemmän vaihtoehtoisia kielen symboleita tulkilla on käytössä, sitä helpompaa tulkkaus on. Kokijanäkökulma on luonnollisestikin vain yksi tulkin symbolisista resursseista.

Mielikuva kielen oppimisen apuna

Kuten johdannossa kerroin, olen opettanut tulkkausta suomen kielen ja suomalaisen viittomakielen välillä jo parikymmentä vuotta. Tulkkauksen opintoja edeltävät viittomakielen opinnot, joiden aikana opiskelijat tottuivat kommunikoimaan viittomakielen ehdoilla ilman suomen kieltä. Suomalaista viittomakieltä on opetettu suoraan viittomakielellä jo vuosia. Heti ensimmäiseltä tunnilta alkaen opettaja viittoo eikä käytä puhetta opettaessaan viittomakieltä. Opiskelijat tottuvat heti opintojen alusta alkaen tuottamaan kieltä visualisen kielen ehdoilla ja samalla vältetään suomen kielen interferenssiä. Kokemukseni on, että usein opiskelijat yrittävät ”kääntää” äidinkielistä eli suomenkielistä ajatuksiaan suomalaiselle viittomakielelle ja tämä vaikuttaa viittomakielen rakenteeseen.

Opettamisen tukena on muun muassa visuaalinen läsnä oleva maailma kuten luokkatila tai muut tutut näkyvät ympäristöt. Opiskelijan on helppo kertoa viittoen oman kotinsa sisustuksesta muistelemalla miltä koti näyttää. Opiskelija käyttää synnyttämäänsä mielikuvaa viittomakielen tuottamisen apuna. Usein mielikuvaan pohjautuva vapaa viittomakielen tuottaminen onnistuu opiskelijoilta hyvin. Oman huoneen sisustuksesta kertominen perustuu todelliseen muistikuvaan huoneesta ja huonekaluja on helppo sijoittaa viittomatilaan muistin avulla. Opiskelijaa voi pyytää viittomaan huoneen sisustuksen joko huoneen ovelta tai nurkasta katsoen. Näin harjaannutaan kuvittelukykyä käyttämällä vaihtamaan näkökulmaa. Myös muut reaali maailman visuaaliset ja selkeät mallit toimivat hyvin opiskelijoiden tuottaman kielen pohjalla.

Kuvia ja kalvoja on käytetty opetuksessa aina. Elokuvat ja sarjakuvat ovat hyvää visuaalista opetusmateriaalia, jota opettaja voi käyttää erilaisin keinoin. Jos opiskelijan tulee toistaa viittoon näkemäänsä tarinaa tai jatkaa kesken jäänyttä kertomusta, mykkäelokuvat tai piirretyt animaatiot ovat hyödyllistä materiaalia. Myös opettajan mallista viittominen tai opettajan kesken jääneen kertomuksen jatkaminen kehittävät viittomakielen vastaanottamista ja tuottamista.

Videotallenteiden käyttäminen on viittomakielen opiskelussa välttämätöntä. Viittomakieliset tallenteet ovat vaihtuneet VHS-kaseteilta tämän päivän digitaaliseen muotoon (CD/DVD), ja lisäksi internetistä löytyy viittomakielistä aineistoa. Viittomakielisten videotallenteiden pituudeksi riittää jo 1-2 minuutin leike, sillä se sisältää runsaan määrän sanastoa ja kielioppirakenteita. Visuaalisen opetusmateriaalin ja viittomakielellä opettamisen tavoitteena on visuaaliseen ajatteluun pohjautuva kielitaito, jossa puhuttu suomen kieli ei ole taustalla.

Videotallenteelta tehty havainnointi on hyvä keino harjoitella visualisten rakenteiden ymmärtämistä. Harjoituksen voi tehdä pareittain tai pienryhmissä. Opiskelijat pohtivat yhdessä miten viittoja vaihtaa näkökulmaa, miten hän ottaa kokijan roolin ja mikä tekee tekstistä visuaalisen. Opiskelijat pyrkivät ymmärtämään mielikuvaa, jonka perustella viittoja rakentaa kieltä ja miten viittojan mielikuvassa asiat ovat ja sijoittuvat suhteessa toisiinsa. Viittomakielisestä tallenteesta poimitaan viittomakielen kielioppielementtejä, joiden avulla opiskelijat joko toistavat saman tekstin uudelleen pienryhmissä tai tuottavat uusia asiakokonaisuuksia noudattamalla samaa rakennetta eri sanoin. Monipuolista tilankäyttöä opitellessa voi keskittyä pohtimaan sitä, mistä näkökulmasta viittoja viittoon asian sisältöä, miten hän vaihtaa näkökulmaa ja miten viittoja ottaa käyttöön kokijanäkökulmaa

Kieliopin ja sanaston sisäistämistä edeltää ymmärtämisosuus, jossa opiskelijat hahmottavat viittomakielisen tekstin sisällön. Ymmärtämisvaiheessa opettaja varmistaa, että viitotun tekstin sisältö on jokaiselle opiskelijalle selvä. Tämän jälkeen viitotusta tekstistä voi poimia kielioppirakenteita, kuten esimerkiksi kokijanäkökulman käyttöä. Tulevien tulkkausarjoitusten kannalta on hyödyllistä, jos opiskelija harjoittelee jo tässä

ymmärtämisvaiheessa pysäyttämään viitotun tekstin uuden, vieraan viitotoman kohdalla ja kysyy sitä viitton joko parilta tai opettajalta. Tekniikka voi käyttää myöhemmin tulkkauksessa silloin, kun asiakkaalta halutaan tarkentaa yksittäistä viittomaa.

Uutistekstit opetuksessa

Yksi monista tulkkausharjoittelua edeltävistä harjoituksista on esimerkiksi uutistekstin viittominen omin sanoin. Kuvaan seuraavassa harjoituksen etenemistä. Opiskelijat saavat vapaasti valita sanomalehdestä uutisen. Uutisesta muodostetaan ensin visuaalinen mielikuva, jonka voi tarvittaessa hahmottaa piirtämällä paperille. Hahmottamisessa ei käytetä suomenkielisiä lauseita vaan yksittäisiä sanoja tai piirrossymboleita. Paperi voi toimia muistiinpanona, eikä alkuperäiseen uutiseen (kirjoitettuun tekstiin) palata. Opiskelijat viittovat vapaasti uutiset syntyneen mielikuvan pohjalta. Tavoite on välittää alkuperäisen uutisen idea, ja päästä samalla eroon alkuperäisistä sanoista ja sanajärjestyksestä.

Uutiset viitotaan ryhmälle ja keskustellaan siitä, millaiseen viittojan mielikuvaan viittominen pohjautuu. Viittoja/opiskelija voi kertoa mielikuvan itse, tai ryhmäläiset voivat selittää sen näkemänsä viitotun tekstin pohjalta. Ryhmän palautteesta viittoja saa tiedon, siitä miten hän on pysynyt oman mielikuvansa välittämään.

Kun uutinen on viitottu ryhmälle vapaassa muodossa, se luetaan suomen kielellä ja tulkataan viittomakielelle konsektiivisesti. Tulkkauksen tavoite on, että kielioppirakenteet, joita vapaakerronta sisälsi, siirtyvät myös viittomakieliseen tulokieleen. Molempien vaiheiden tallentaminen videokameralla mahdollistaa opiskelijan itsearviointin ja kahden tuotoksen, sekä vapaan tuottamisen että tulkkauksen, itsenäisen vertailun.

Tilankäyttö opiskelijan kielessä

Kokemukseni perusteella opiskelijat oppivat vaivatta edessä olevan tilankäytön. Viittojan edessä oleva tila jakaantuu pääasiassa viittojan oikealle ja vasemmalle puolelle. Viittoja voi paikantaa ulkoisesti asioita eteensä ja vii-

tata niihin esimerkiksi osoittamalla tai suunnata viittomisen niitä kohti. Liddell (2003, 190) kutsuu rakennetta nimellä *token*, suomalaisessa viittomakielessä edessä olevan viittomatilan käyttöä on kutsuttu muun muassa paikantamiseksi. Viittojan ympärillä oleva kolmiulotteisen tilan käyttäminen vaatii harjoitusta. Opiskelijan on alussa vaikeaa kuvitella ympärilleen asioita ja viittoa asiasisältöjä eri näkökulmista. Tähän on kuitenkin apuna mielikuva.

Visuaalisten rakenteiden tuottaminen on vaikea, jos opiskelijoiden ajatteluun vaikuttaa suomen kieli tai kyseessä ovat abstraktit asiat ja tekstit, joille ei ole konkreettista ”kuvaa” opiskelijan mielessä. Opiskelijoiden on vaikea ”nähdä” asioiden välisiä suhteita ja tämä aiheuttaa suomen kielellä mukaisen tulokieltä. Tulkattaessa suomen kieleltä viittomakieleen tulkin tulisi aina arvioida tulokielen rakennetta ja sen sisältämää merkitystä, jotta se vastaisi lähtökieltä.

Sitten vasta voi aloittaa tulkkausharjoitukset

On ymmärrettävää, että ensin tulee osata työkieliä ja sitten vasta voi aloittaa tulkkausharjoittelut. Tulkkausharjoitukset aloitetaan konsekutiivitulkkauksella. Opiskelijan tulee siis ymmärtää vastaanotetun viestin merkitys eikä välttämättä muistaa sanasanaista lähtökieltä.

Kuunteluharjoitukset tukevat mielikuvan muodostamista. Suomenkielisen tekstin kuunteleminen ja kuunteluun pohjautuva piirtäminen on yksi merkityksen ymmärtämistä kehittävä harjoittelutapa. Piirtäessä opiskelija hahmottaa paperille asioiden välisiä suhteita niin, että pystyy omin sanoin kertomaan, miten hän näkee ne mielikuvissaan. Piirtämällä pyritään välttämään tulkkauksen virhettä, interferenssiä, jossa suomen kieli näkyy viittomakielisessä tulokielessä. Kun opiskelija kertoo omin sanoin parille hahmottamastaan mielikuvasta, hän voi käyttää apuna edessä olevaa tilaa ja sijoittaa vaikka osoittamalla asioita kolmiulotteisesti ympärilleen. Harjoituksessa ei ole tärkeää viittomien osaaminen eikä piirustustaito, vaan kyse on keinosta, jonka avulla pyritään pääsemään eroon alkupe räisestä sanasanaisestä ilmaisusta. Piirtäminen toimii tietyllä tavalla myös konsekutiivitulkkauksen muistiinpanotekniikkana.

Pariharjoitus mahdollistaa myös toisen opiskelijan ajattelun selkeyttämistä ja samalla laajentaa omaa asioiden välisten suhteiden ymmärtämistä. Tulkattaessa tulkin pitää huolehtia siitä, että mielikuva, jonka tulkki muodostaa lähtökielestä, ei johda vastaanottajaa harhaan, vaan että mielikuva toimii tulkille itselleen merkityksen selkeyttäjänä ja että se jäsentää tulokielen rakennetta.

Seuraavassa esimerkkejä suomenkielisestä lähtökielestä ja mielikuvaan perustuvasta tulokielestä. Suomen kielessä käytetään paljon passiivimuotoa, kun taas suomalaisella viittomakielellä asiat ilmaistaan usein tekijän avulla. Viittoja ottaa kokijanäkökulman verbaaliviittoman ajaksi.

Esimerkki 2. Ikkunasta avautuu järvimaisema.

IKKUNA-2/ JÄRVI NÄHDÄ 3-ESITTÄÄ-4 katsoa edessä olevaa järveä
(+ samanaikaisesti ilme voi kertoa tunteen)

Viittoja kuvittelee itsensä ikkunan eteen ja katsoo järvelle.

Viittoja sijoittaa katseella näkymän (järven) eteensä ja on niin sanotusti se henkilö, joka katsoo järvelle. Lauseen viittominen esimerkin tavoin edellyttää mielikuvaa siitä, että henkilö on järvimaiseman edessä katsojana ja muokkaa lauseen henkilökohtaiseksi kokemukseksi. Viestin ydinmerkitys ei muutu.

Esimerkki 3. Asuntolainan korot voi vähentää verotuksessa

ASUNTOLAINA KORKO-4 / 4-SIIRTÄÄ-3 VERO-3 ILMOITTAA-3
VÄHEMMÄN-3/ MERKITÄ-MUISTIIN-3 katse ”veroilmoitukseen”-a3
/ VOIDA my

Viittoja viittoo asuntolainan koron vasemmalle puolelle eteensä. Viittoja viittoo SIIRTÄÄ viittoman niin, että viittoma alkaa vasemmalta puolelta, minne asuntolaina on paikannettu ja viittoma päättyy oikealle. SIIRTÄÄ viittoman aikana viittoja luo mielikuvan, jossa hän kuvittelee veroilmoituksen eteensä oikealle ja katsoo siihen. Viittoja viittoo MERKITÄ-MUISTIIN oikealle ja katsoo alas oikealle. Pään nyökytys myönteisenä

komponenttina vahvistaa lauseen lopussa VOIDA viittoman merkitystä. Katse on suuntautunut vastaanottajaan.

Esimerkki 4. Mentaalisten kokemusten laukaisijana voi olla emotionaalinen elämys.

AJATELLA KOKEA TAPAHTUA / TUNNE os-kämmen kaari 4-3
ELÄÄ 3-4-VAIKUTTAA-1 // KOKEA os-pää / VOIDA my

Viittoa ymmärtää suomenkielisen viestin ja luo siitä mielikuvan. Mielikuvassa hän itse on se henkilö, joka kokee emotionaalisen elämyksen vaikutuksesta mentaalisen kokemuksen. Viittoa viittooo kertojana AJATELLA KOKEA TAPAHTUA, jonka jälkeen hän paikantaa kämmenellä TUNNE (vartalosidonnainen) viittoman eteensä tilaan. Verbaaliviittoma VAIKUTTAA taipuu edestä kohti viittojaa. Viittoa on siis emotionaalisen elämyksen kohde. Lopuksi viittoa lisää myönteisen komponentin vahvistamaan viittomaa VOIDA.

Lopuksi

Olen edellä pyrkinyt osoittamaan, että mielikuvan muodostuminen voi olla yksi tulkkauksen apukeino silloin, kun lähtökielenä on suomen kieli ja tulokielenä on suomalainen viittomakieli. Ilmiötä ei ole tutkittu, mutta kokemukseni mukaan mielikuva voi tukea viittomakielisen tulokielen rakennetta. Viittomakieli on visuaalinen kieli, ja jos mielikuva perustuu visuaalisuuteen, se voi tukea viittotun kielen visuaalista rakennetta, loogisuutta. Uskon, että mielikuvan muodostuminen on mahdollista, jos vastaanottaja ymmärtää, mikä on lähetetyn viestin merkityssisältö. Kognitiivisen kielioppiteorian mukaan ajattelu on kuvittelevaa. Kuvittelukyky antaa kielenkäyttäjille mahdollisuuden ajatella abstraktisia asioita, jopa niitä jotka eivät pohjaudu kokemukseen. (Leino 1993, 49.)

Vian LATU-projektissa mukana olleet tulkit totesivat, että mahdollisimman visuaalinen ja monipuolinen tilankäyttö on tulkattaessa laadukasta ja ekonomista. Monipuolinen tilankäyttö antaa myös aikaa tulkkausprosessille. Viittomakieliset tulkin käyttäjät kokevat, että vastaanotettua

viestiä ei tarvitse uudelleen työstää mielessään, kun tulokieli on valmiiksi visuaalisesti loogista. Tulkin ajattelussa syntyneet mielikuvat vaikuttavat siihen, millaisen rakenteen tulkki valitsee viittomakielisen tulokielen perustaksi. Tulkkien tuleekin luottaa omiin mielikuviinsa ja siihen, että myös toiset ymmärtävät kyseisen mielikuvan. Kuvittele!

Lähteet

Alho Irja & Kauppinen Anneli 2008. Käyttökielioppi. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia.

Emmorey, Karen 2000. The Confluence of Space and Language in Sign Language. Teoksessa C.Valli & C:Lucas (toim.) Linguistics of American Sign Language introduction. Kolmas painos. Washington D.C.: Gallaudet University Press, 318 – 346.

Huusko, Outi 2008. Tulkkauksen laatu -luento 22.8. 2008. Helsinki: HUMAK.

Jantunen, Tommi 2003. Johdatus suomalaisen viittomakielen rakentamiseen Helsinki: Finn Lectura.

Janzen, Ted. 2005. Perspective Shift Reflected in the Signer's use of Space. Center for Deaf Studies, University of Dublin, Trinity College. Ireland.

Jääntti, Päivi 2005. Suomalaisen viittomakielen rakenteen ja tilankäytön oppiminen vieraana kielenä. Kasvatustieteen laitos. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu-tutkielma.

Leino, Pentti 1993. Polysemia –kielen moniselitteisyys, sarjassa Kieli 7 Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Liddell, Scott 2003. Grammar, Gesture and Meaning in American Sign Language. Cambridge: University Press.

Lukasczyk, Ulrika 2009. Sanottua, ajateltua ja tehtyä. Referointi kolmessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa fiktiivisessä kertomuksessa. Kasvatustieteen laitos. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu – tutkielma.

Matthews, Patrick A. 2009. Methodological Challenges in Teaching Role-shift to Learners of Irish Sign Language (ISL) as a Second Language. Bristol, UK. Center for Deaf Studies. University of Bristol.

Pakkala, Pigga-Maiju 2011. Tulkkien ammattitaidon kehitys Viittomakielialan Osuuskunta Viassa. Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja F. Katsauksia ja aineistoja. <http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak-tulkkien-ammattitaidon-kehittaminen-2011.pdf> HUOM TULOSSA.

Paunu, Juha. 1987. Viito elävästi 1. 2. painos. Helsinki: Kuurojen Liitto r.y.

Paunu, Juha. 1983. Viito elävästi 2. Helsinki: Kuurojen Liitto r.y.

Rissanen, Terhi. 2006. Viittomakielen rakenteen visuaalisuudesta ja ikonisuudesta. Teoksessa Hytönen Niina ja Rissanen Terhi (toim.) Käden käänteessä. Helsinki: Oy FINN LECTURA AB, 26 – 64.

Savolainen, Leena. 2000. Viittomakielten erilaiset muistiinmerkitsemistavat. Teoksessa Malm Anja (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 192.

Tommola, Jorma. 2006. Tulkkaus kognitiivisesta näkökulmasta. Teoksessa Hytönen N. ja Rissanen T. (toim.) Käden käänteessä. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab, 128-142.

Tommola, Jorma. 2006. Tulkkaus tutkimuskohteena. Teoksessa Tommola J. ja Gambier Y. (toim.) Kääntäminen ja tulkkaus – koulutusta ja tutkimusta. Turku: Turun yliopisto, 173-189.

Vuori, Vuokko 2001. Koska HAL ymmärtää mitä puhumme. Puheen automaattinen tunnistus ja ymmärtäminen. Viitattu 23.9.2009. <http://www.tml.tkk.fi/Opinnot/Tik-111.590/2001/paperit/vuori.pdf>

